

SMART VILLAGES

GUIA INTRODUCTÒRIA A LA IMPLEMENTACIÓ D'INICIATIVES DE POBLE
INTEL·LIGENT AL PAÍS VALENCIÀ

Vicent A. Querol
Joan Sanfèlix Albelda

Novembre 2022

SMART VILLAGES

***GUIA INTRODUCTÒRIA A LA IMPLEMENTACIÓ D'INICIATIVES DE POBLE
INTEL·LIGENT AL PAÍS VALENCIÀ***

ÍNDEX DE CONTINGUTS

1. INTRODUCCIÓ	6
2. EL PER QUÈ D'AQUESTA GUIA	8
3. QUÈ SÓN LES SMART VILLAGES?	12
4. CAP A UN PROCÉS PARTICIPATIU DE PRO- JECTE DE POBLE INTEL·LIGENT	16
<i>4.1. Arrencar mirant el futur i eliminant les diagnosis incapacitants. Primers passos</i>	20
<i>4.2. Per què volem ser un poble intel·ligent?</i>	22
<i>4.3. Un poble i un futur per a tothom</i>	24
<i>4.4. Què es pretén amb el procés participatiu?</i>	29

5. UNA CIUTADANIA RURAL SENSE BRETSES	32
<i>5.1. Reivindicant el dret d'accés</i>	34
<i>5.2. L'alfabetització digital</i>	36
<i>5.3. L'apropiació del digital</i>	40
6. ELS AGENTS AL TERRITORI	42
<i>6.1. Figures clau per engegar un poble intel·ligent</i>	44
<i>6.2. Agent sociodigital. L'agent de dinamització per a la transformació digital rural com a nova i ne- cessària figura</i>	46
7. ALGUNS EXEMPLES DE BONES PRÀCTIQUES EN MATÈRIA D'INICIATIVES SMART VILLAGE DES DE LA DIGITALITZACIÓ	48
<i>7.1. Propostes integrals o transcendents de Smart Villages</i>	57
<i>7.2. La qüestió del finançament</i>	64
8. UN POBLE SMART, UN INTEL·LIGENT VILLAGE	70
9. BIBLIOGRAFIA	74

1. INTRODUCCIÓ

La transformació digital ve emprant models diversos de desenvolupament que, sobretot, s'irradien des dels centres urbans i els nodes tecnològics d'avantguarda. Aquesta transformació afecta i condiciona tots els territoris, encara que sabem que arriba de forma desigual. En aquest sentit, un dels models emergents és el de poble digital o, en la seua terminologia anglesa, Smart Village, una concepció ja prou difosa i que implica una aproximació estimulante i de profund interès. Així, sembla possible que, des de les característiques dels municipis més menuts i dels espais rurals, es pugue aprofitar un model holístic i transformador, d'apertura a desenvolupaments també factibles per als pobles.

Si bé sabem de les diferents bretxes digitals: d'accés, ús i aprofitament/apropiació, també aquestes estan condicionades indefugiblement pels diversos contextos on vivim i treballem. I és aquí que investigadores com Ellen Helsper (2021), amb dècades d'anàlisi sobre l'escletxa digital, reclamen l'èmfasi en la dimensió meso. Entre les capacitacions més individuals i les xarxes i infraestructures més globals, tenim un entorn que condiciona i, per tant, catapulteja o entrebanca la transformació digital. El concepte de poble intel·ligent pot esdevindre aquest entorn que, idealment, fa possible una transformació participada, un procés d'estar, reflexionar i viure la transformació d'un espai social que pugue millorar la vida col·lectiva i individual.

Als darrers temps, les Smart Villages estan sent impulsades des de les polítiques de l'UE. Amb la visió -i també la por- d'un continent que es pot quedar enrere digitalment front a altres potències junt a la identificació dels desequilibris territorials entre espais urbans i rurals a Europa, ens trobem amb dos processos que es donen la mà per trobar-se amb una possible solució a través del model de Smart Village. Ara bé, la incipient formulació d'aquest concepte i l'escassessa d'experiències realment integrals i completes d'aquesta proposta fan necessària una certa orientació que ens sitúe mínimament.

En aquest context es desenvolupa aquesta guia. Qui s'aproxime a aquestes línies, té al davant un text on no trobarà receptes definitives ni models a copiar. Cada nucli, cada espai rural farà seu el model més idoni per desenvolupar-se, si així ho contemplen i decideixen qui hi participen, a través de ferramentes de digitalització que puguin casar bé amb els seus interessos com a poble.

2. EL PER QUÈ D'AQUESTA GUIA

Des de la Càtedra Bretxa Digital i Territori de l'UJI es ve treballant ja fa un temps en matèria de com les denominades Smart Villages poden ajudar en la lluita contra la bretxa digital en totes les seues dimensions (Querol i Sanfèlix, 2022), afavorint al seu torn processos de transformació de la ruralitat des d'un paradigma intel·ligent que tinga un impacte real i positiu sobre la ciutadania i el territori. La pretensió amb aquesta línia de treball no és cap altra que analitzar críticament les potencialitats d'aquesta ferramenta per poder fer d'aquests territoris llocs sostenibles i habitables, on la gent vullga i pugui viure i treballar, tot just aprofitant les tecnologies existents actualment i les que ja estan arribant o ho faran a mitjà termini.

El desenvolupament que s'està produint als darrers anys, a escala global, en relació amb les tecnologies de la informació i la comunicació ha canviat, potser accelerada per la recent pandèmia, la percepció de l'espai i el temps i la forma en què la gent ens enfrontem o adaptem a determinats recursos (socio)tecnològics fins fa no tant encara per explotar. Així, en contemplar l'increment del teletreball, la digitalització i telematització de tràmits

administratius o d'altres dinàmiques diverses en àmbits com l'oci (video-telefonades), el consum cultural, i per suposat el món del treball i l'empresa, totes elles estretament relacionades amb la digitalització, cal fixar la mirada en la bretxa digital i les implicacions que aquesta pot tindre, ja que el món que s'està configurant, tant al rural com a l'urbà, estarà articulat fortament per eixes tecnologies.

Aquesta bretxa digital de la qual parlem implica fonamentalment tres dimensions; la primera, la bretxa d'accés, és a dir, la infraestructural en la mesura que no existeixen els nivells de connectivitat adequats encara a certs espais de la ruralitat valenciana; la segona, la que fa referència a l'ús de les TIC i que per tant demanda tant de connectivitat adequada com d'alfabetització digital ciutadana; per últim, la tercera dimensió, que òbviament reclama de les dos

Figura 1. RELACIÓ DE L'ENTORN AMB LES BRETXES

anterior, parla de l'aprofitament que treiem de l'ús d'aquestes tecnologies a nivell personal, professional o fins i tot social, com a col·lectivitat, qüestió que es tindrà molt present en aquesta guia. En aquest escenari, tant la Unió Europea com el propi Estat Espanyol, així com altres administracions com l'autònoma valenciana o fins i tot a nivell provincial, estan potenciant i difonent la idea de com les TIC poden afavorir el futur dels pobles rurals, llançant-se a propiciar escenaris on es facilite l'adopció d'aquestes tecnologies a la ruralitat, tot i que encara ens trobem a l'inici d'aquest procés.

Per tant, podem pensar que les Smart Villages poden ser un bon paraigua on emmarcar, o fins i tot ancorar, determinats processos de desenvolupament i transformació de la ruralitat en clau digital. No obstant, sempre cal tindre molt clar que aquest camí s'ha de recórrer amb el protagonisme de la gent que habita el rural, partint dels seus interessos i necessitats i treballant de forma intel·ligent i enxarxada amb altres agents socials que poden aportar valor i coneixement a aquests processos per fer de la ruralitat un espai sostenible.

D'aquesta manera, posant especialment la mirada en la superació de la bretxa digital en totes les seues dimensions, amb aquesta guia introductòria a l'implementació d'iniciatives o dinàmiques Smart Village, es pretén oferir un primer full de ruta per a que les administracions, locals o supralocals, però també altres elements de governança a la ruralitat, entre ells la societat civil, puguen ser coneixedors d'aquests processos per poder-los gestionar de la forma més òptima, tot i la complexitat i la inexistència d'un model de Smart Village únic i vàlid per a tothom a l'àmbit europeu.

En eixe sentit, i arran de les definicions que s'ofereixen en aquesta guia, cal tindre una mirada ampla, adaptativa i proactiva que treballant en xarxa i donant la veu i un paper central a la ciutadania, puguen sota aquesta etiqueta dels pobles intel·ligents desenvolupar processos que, de la mà d'altres demandes de la societat actual (lluita contra el canvi climàtic, igualtat de gènere, respecte a la diversitat, fer front a la qüestió energètica, etc.) milloren les condicions de vida de la gent del rural.

En definitiva, el que pretenem amb aquesta guia introductoria és proveir d'unes ferramentes bàsiques de coneixement, procedimentals, conceptuals i mitjançant exemples de bones pràctiques, per tal de fer del paradigma dels pobles intel·ligents una opció viable i adaptada a la ruralitat valenciana. A l'essència de qualsevol desenvolupament vinculat a l'oferiment de solucions tecnològiques per als problemes de la ruralitat, resideix, òbviament, la qüestió de la bretxa digital, que és la que ens ocupa i preocupa, ja que sense una superació mitjanament efectiva de la mateixa és difícil evolucionar cap a aquests escenaris de transformació digital i intel·ligent de la ruralitat. En tot cas, precisament la posada en marxa d'eixes dinàmiques *smart*, passaran ineludiblement per abordar de manera directa i decidida les mancances en relació amb les diferents dimensions del fenomen de la bretxa digital.

3. QUÈ SÓN LES SMART VILLAGES?

Com diferents autors i autores assenyalen, no hi ha una definició clara ni tancada, que valga per a qualsevol comunitat rural, del concepte de Smart Village. En tot cas, trobem, sobretot a escala europea, una sèrie de mirades sobre aquesta idea que van a centrar-se en major o menor mesura en uns o altres elements, però on destaquen especialment alguns com:

- Importància de l'autonomia de la gent que habita el rural en la construcció del procés d'implementació d'iniciatives catalogables com a intel·ligents.
- Sense ser única ni definitiva, la qüestió digital sembla central en l'articulació de les lògiques smart com s'estan concebant a escala europea.
- S'emfatitza l'aprofitament dels actius propis del territori i la seua gent, així com del capital i innovació social i la necessitat de treballar enxarxadament amb agents socials d'altres escales territorials transcendint el propi espai de la comunitat rural.
- S'aposta sovint per una mirada oberta i proactiva que busque formes de finançament diverses, tant en l'àmbit públic com en el privat.

Dit tot això, és clar que cal una definició de mínims per tal d'entendre, si més no de partida, què és allò de les Smart Villages, i què pot oferir i suposar per a la ruralitat valenciana.

Amb els exemples que ens faciliten diverses publicacions de la ENRD (que és la Xarxa Europea per al Desenvolupament Rural) o d'altres treballs en aquesta línia, se'ns ajudarà a veure amb més concreció com s'està entenent aquesta lògica dels pobles intel·ligents, doncs cal tractar de partir d'una idea més o menys acurada que permeti contextualitzar la qüestió.

Probablement, la definició més clara i directa que trobem, i situada al marc de governança europeu, és la que proporciona la pròpia Comissió Europea i que traduïda de l'anglès quedaria aproximadament de la següent manera:

Els pobles intel·ligents són comunitats de zones rurals que utilitzen solucions innovadores per millorar la seva resiliència, aprofitant els punts forts i les oportunitats locals. Es basen en un enfocament participatiu per desenvolupar i implementar la seva estratègia per millorar les seves condicions econòmiques, socials i/o ambientals, en particular mitjançant la mobilització de solucions que ofereixen les tecnologies digitals. Els pobles intel·ligents es beneficien de la cooperació i les aliances amb altres comunitats i actors de les zones rurals i urbanes. L'inici i la implementació d'estratègies de pobles intel·ligents es poden basar en iniciatives existents i es poden finançar per diverses fonts públiques i privades (ENRD 2019, p.2).

Com es pot apreciar en aquesta definició, després d'un intens treball fomentat per la Comissió Europea i amb participació dels agents rurals, s'integren en la mateixa els aspectes més rellevants a tenir en compte de cara a la posada en marxa de qualsevol projecte en aquesta línia i que s'han assenyalat més amunt.

La digitalització, per tant, esdevé un element clau, que tot i no ser excloent ni únic dins d'aquest paradigma, sembla ser molt rellevant i replica en certa mesura les dinàmiques prèvies de la conceptualització de les ciutats intel·ligents. Pareix que, si bé la darrera finalitat de la implementació d'una iniciativa Smart Village no és

convertir-se en un poble o comunitat digitalitzada, no obstant això cal pensar les ferramentes digitals com a eina de possibilitat, com a mitjà a través del quals es potencien o milloren alguns aspectes en la vida dels pobles rurals.

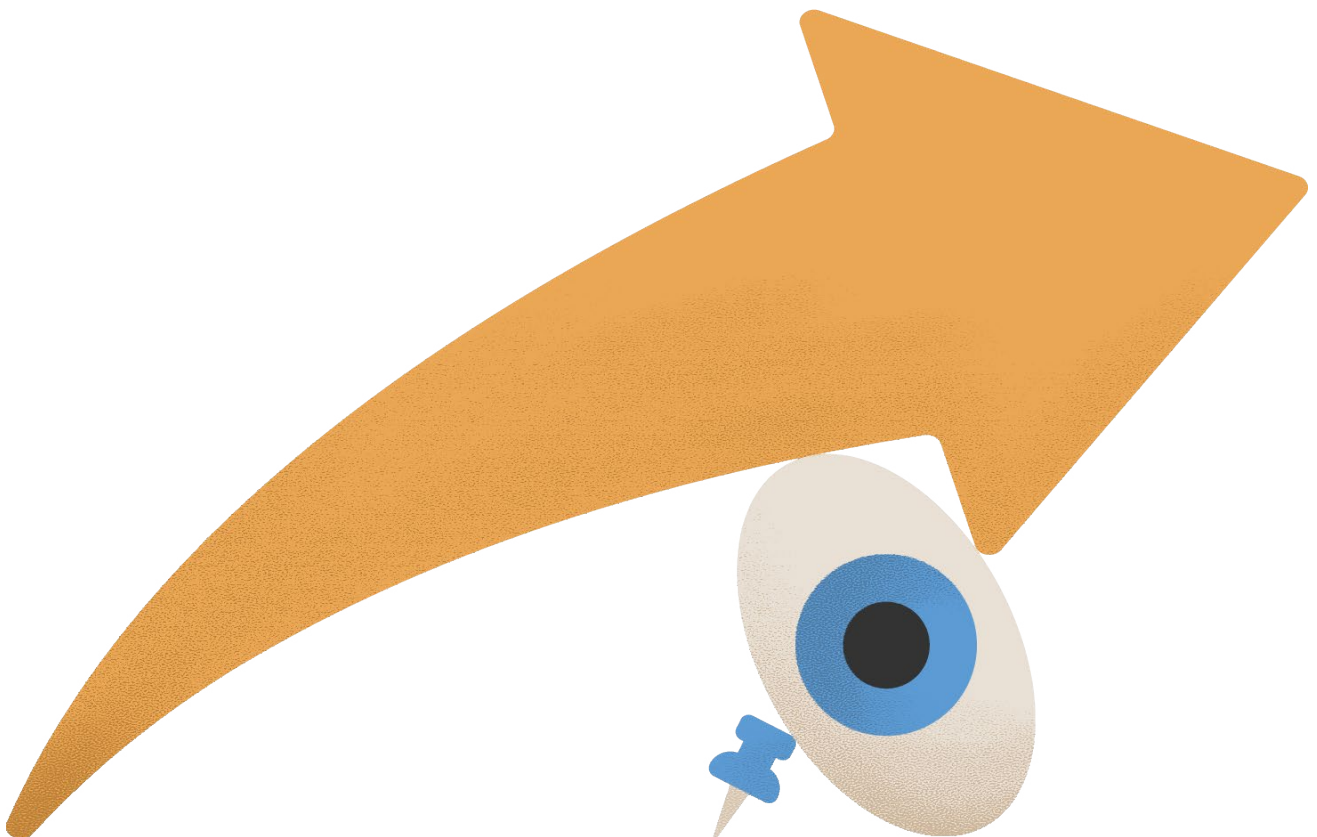
Òbviament, tot això va a demandar de forma explícita de processos de superació de la bretxa digital en totes les seues dimensions, tant pel que fa als aspectes infraestructurals de connexió, la bretxa d'accés, com pel que fa al coneixement i aprofitament de les ferramentes digitals que poden posar-se a l'abast del teixit social rural.

En definitiva, cal una mirada oberta i flexible sobre aquest paradigma, que inexorablement s'ha de pensar des de la ruralitat i per a la ruralitat, donant el protagonisme i implicant a la gent que habita aquests territoris, així com facilitant processos que integren altres agents socials, més enllà dels que s'ubiquen específicament al rural, per tal de generar xarxes de coneixement i de treball que afavorisquen l'implementació de projectes que pugen ajudar les condicions de sostenibilitat de la ruralitat.

4. CAP A UN PROCÉS PARTICIPATIU DE PROJECTE DE POBLE INTEL·LIGENT

Els processos de transformació social no acostumen a seguir itineraris predefinits, sinó que més bé responen a l'existència de “finestres d'oportunitat” que sociohistòricament es donen i que, amb unes condicions prèvies, poden afavorir en major o menor mesura aquest canvi. En aquest sentit, sembla necessari establir un marc referencial mínim per tal de poder iniciar-se en aquests processos que aposten per un aprofitament de les solucions sociodigitals per a la ruralitat. Com veurem també als exemples posteriors, les iniciatives de major èxit es configuren de forma col·lectiva i amb models de participació més o menys reflexionada. Si com a ciutadania o com a professionals formem part d'un poble o comarca, el consens sobre on volem(n) estar i què volem(n) ser d'ací a una dècada és un primer ancoratge. Un ancoratge vist com una fita de futur: a realitzar, a crear, i que orientarà des dels inicis del projecte.

Figura 2. LA VISIÓ DE CONSENS

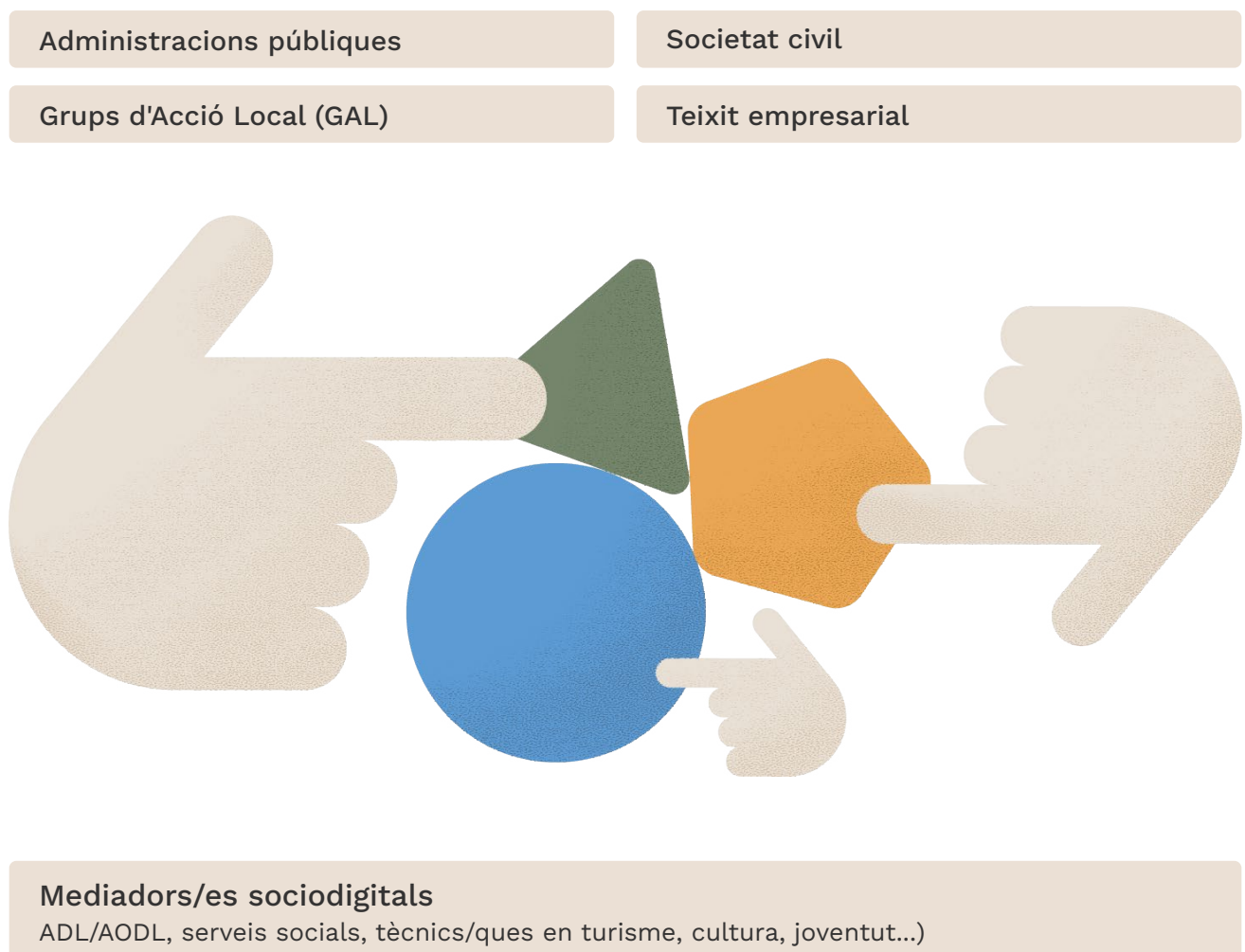
Considerem que el que es podria interpretar com a un primer i ineludible pas, si es vol pensar en eixos termes més estructurats, seria el que entenem com a un procés de participació ciutadana que interpele als agents socials i als elements de governança del territori (potser comarcal, municipal, mancomunitat, en cooperació amb altre territori estatal, europeu, etc.).

Així, el primer que caldria fer és engegar un procés capaç d'incorporar de forma activa la implicació de la societat civil (ciutadania, associacions, etc.), administracions públiques (específicament les del territori) així com ensos a mitjan camí entre ambdós sectors i específics de la ruralitat com poden ser els Grups d'Acció Local i, finalment, el teixit empresarial. En aquest context, a més, emergeixen figures rellevants de caire professional, que no han d'esdevindre com a agents responsables del procés en si mateix, però sí potencials engranatges de suport, com per exemple els ADL, determinats perfils tècnics en turisme, cultura, joventut o serveis socials i el que vindrem a denominar mediadors/es sociodigitals¹ que entenem que és una figura clau i necessària per a les transformacions que ací es pretenen assolir.

¹ Sobre aquesta figura trobem un apartat específic al final de la guia on es proposa el perfil formatiu requerit i la diversitat de tasques a desenvolupar.

Si bé amb aquestes paraules volem exemplificar maneres de començar un procés, de cap manera s'ha d'entendre com una recepta. La diversitat dels teixits socials de cada poble o l'oportunitat en cada cas s'han de contemplar i respectar. Trobarem pobles on la societat civil engegue el procés de manera autònoma i d'altres on des de les institucions caldrà esperonar o també on el personal tècnic es converteixi en catalitzador de necessitats de transformació latents al territori. És així que totes les vies són plausibles quan es tracta d'arribar amb un procés participat cap a una transformació i horitzons consensuats.

Figura 3. DIVERSITAT D'AGENTS CREANT UNA IMATGE DE CONSENS

4.1. ARRENCAR MIRANT EL FUTUR I ELIMINANT LES DIAGNOSIS INCAPACI- TANTS. PRIMERS PASSOS

Aquest dilema esdevé clau per poder sentar les bases sobre les que es sostindrà tot el procés, tant el participatiu com el de transformació en clau sociodigital de la ruralitat. Cal preguntar-se col·lectivament cap on volem anar. La planificació estratègica clàssica es preguntava això -on volem anar- i, des d'aquesta reflexió fonamental es repensava el present. Un present que tindrà aspectes positius i potencialitats que ens adrecen al futur on volem anar. També, però, molts entrebancs a superar. I, en tercer lloc, elements que ni sumaran ni tampoc restaran al procés. Tot plegat, estem estalviant intencionadament el diagnòstic del present. I això ho fem perquè hem trobat i experimentat com els diagnòstics (siguen més o menys participatius) produeixen incapacitat. Quan estem al davant de pobles i territoris desequilibrats durant dècades, descapitalitzats de recursos i persones fruit d'anys de polítiques ge-

neradores de desigualtats, elaborar un diagnòstic pot resultar desencoratjador, com a mínim.

Diagnosticar un present devastat serveix per alçar l'acta d'incapacitat d'un territori. I com que és innecessari, millor apuntarem cap a un futur engrescador, de conjunt, on els col·lectius i les persones es puguin sentir dignes ciutadans d'un país avançat. Convindrà amb nosaltres qui estiga llegint açò que la mirada fa un gir radical i, entenem, necessari per al desenvolupament.

Amb això en ment, des de la visió del futur il·lusionant podem començar a reconduir el present. Ara sí, observem els elements de l'entorn que cal potenciar per fer el camí cap a eix futur de transformació sociodigital, també els obstacles a sortejar. O amb qui o quines institucions, entitats, etc., cal traçar aliances, demanar infraestructures, serveis, etc. Identificar, en definitiva, els nostres actius i pensar, sempre des d'una apertura al treball en xarxa amb altres agents exògens, cap on volem anar, ja que això és el que ens indica el camí a seguir i el que funcionarà com a eix articulador del procés.

4.2. PER QUÈ VOLEM SER UN POBLE INTEL·LIGENT?

Probablement, existeixen respostes de caràcter general que són aplicables a moltes comunitats o territoris rurals a l'hora de preguntar-se per què volen convertir-se en un poble intel·ligent. Entenem que introduir-se en aquest model respon a certa predisposició generada arran d'una mirada informal prèvia de que les coses no van bé, o com a mínim podrien anar millor; per a les dones, als joves, a les famílies, a la gent gran, a les empreses o a les persones emprenedores, etc., però que existeixen al mateix temps elements que, ben aprofitats, poden fer que la situació del territori siga més sostenible i genere major benestar.

Als espais rurals es solapen moltes bretxes que fan del desequilibri una estat perenne de resistència on, no obstant els esforços, continua sent difícil la vida i el treball als pobles. I és la lluita contra les diverses bretxes el sentit de transformar els espais rurals en llocs atractius per a la vida i el treball. En un món intensament digitalitzat, no podem pensar en pobles i comarques

aïllades de les connexions, el coneixement, l'alfabetització, la cultura, etc.

Però tampoc podem assolir de forma acrítica les transformacions digitals. En obrir els braços a la digitalització, caldrà pensar sobre el control de les dades: seran propietat de grans empreses o bé estaran gestionats des del territori? Els exemples extractius ja constatats a les urbs amb el model de les smart cities o la delegació de decisions en algoritmes són fenòmens essencials en la configuració del model smart (Cardullo, 2020). Seran preguntes i reptes a resoldre col·lectivament també.

En qualsevol cas, el benestar de la ciutadania rural està a la base de la resposta a la pregunta d'aquest epígraf. I la transformació digital no pot aprofundir internament en els desequilibris de la ciutadania. Per tant, els objectius hauran de ser, indefugiblement, inclusivament per no deixar minories vulnerables enrere. I serà possible pensar també en les implicacions d'aquesta transformació: els graus de dependència que generen o els nous vincles potencials amb altres territoris (més propers o més llunyans).

Si mirem enrere a les històries de la ruralitat, veiem com un poble intel·ligent ha estat qualsevol amb col·lectius i individus resilient a les dinàmiques desequilibrants que ha suportat el seu territori. La crisi del rural ve de llarg i els esforços per viure i treballar al poble han estat continuats. Es poden rastrejar des dels canvis de cultius per adaptar-se a noves formes de consum, fins a la pluralitat de feines artesanes que permetien complementar un guany per viure. I, per suposat, les intel·ligències col·lectives adaptades a cada espai per fer front a crisis diverses. En definitiva, la transformació digital no és una intel·ligència en si mateixa, sinó una eina que, de forma intel·ligent poden emprar ciutadans i ciutadanes. Tal i com s'han engegat d'altres eines en diversos moments per tractar de fer socialment sostenible el poble. Generar un entorn òptim per convertir-se en el poble que la ciutadania ha consensuat ser passa, en el context històric actual, per contemplar la transformació digital com a element central per al desenvolupament. Un poble intel·ligent pot abatre bretxes diverses amb la complicitat dels agents i amb l'impuls i facilitació necessàries de les administracions.

4.3. UN POBLE I UN FUTUR PER A TOTHOM

Quan pensem la transformació de la ruralitat en clau smart i digital, estem obrint la porta a noves possibilitats per a la sostenibilitat dels pobles, i això implica que cal que aquest procés siga pensat per totes i tots i per a totes i tots. Així, hi ha certs col·lectius socials que poden veure's beneficiats per aquests canvis, col·lectius que per determinades realitats no veien al rural un lloc on desenvolupar les seues vides i projectes, però que amb l'obertura cap a aquesta transformació poden veure noves oportunitats.

Per exemple, podem pensar-ho en termes de gènere, és a dir, volem pobles on les dones, front als processos de masculinització sociodemogràfica al rural, vullguen i puguin viure. En altres paraules, espais on hi hagen oportunitats laborals i vitals més enllà de sectors tradicionalment masculinitzats, o fins

i tot on treballar en aquests siga possible i sostenible, i atractiu també per a les dones. Quan parlem de gènere, a més, cal tindre presents determinades realitats de la ruralitat que poden incidir en la intensificació de certs fenòmens que fan més difícil la vida de les dones a aquests espais, com per exemple situacions de violència masclista on la qüestió de l'atenció relativament limitada facilitada per l'administració o el tema de la pròpia magnitud demogràfica i les lògiques socials derivades, fan de vegades més complex gestionar aquestes situacions.

Un poble intel·ligent deu ajudar també en eixa vessant, empoderant en tots els sentits les dones i dotant-les de xarxes de suport a tots els nivells, també des del punt de vista de la facilitació de serveis que puguin alleugerir, a més, la sobrecàrrega de les tasques reproduc-

tives que sovint han estat assignades socioculturalment a les dones. I ahí també pot jugar un paper fonamental la tecnologia. Reequilibrar el territori demogràficament és una qüestió clau, tant pel que fa a les dones com a la gent jove.

Des d'eixa última vessant, és evident que un poble atractiu per a la gent jove demana obertament de tecnologies digitals disponibles que, al seu torn, faciliten la generació d'ocupació de qualitat, així com possibilitats culturals o d'oci que sempre són més probables a espais que es pensen en positiu i tenen un projecte sostenible a mitjà termini. Tot això també és rellevant i es pot potenciar des d'aquestes lògiques smart. Per exemple, construint espais de sociabilitat on la gent jove, però també d'altres edats, pugui trobar-se per simplement socialitzar, divertir-se o fins i tot per construir projectes comunitaris. Ací emergeixen espais sociodigitals que poden ser interessants (sempre que s'articulen adequadament) com els denominats *hubs* que, més enllà del debat sobre la seua conceptualització, podrien facilitar una sèrie de segmentacions (dins del propi espai) on més o menys travessats per la tecnologia, la gent del poble poguera fer ús i traure'n profit de ferramentes comunitàries, per exemple en clau FabLab (laboratori de fabricació propis de la cultura *maker*) o espais destinats a la robòtica, programació², creació de contingut digital, jocs en línia³, etc.

Lligant ambdues qüestions, a més, es pot pensar com per a les persones joves-adultes que volen formar famílies i continuar visquent al rural, un procés de transformació smart, en la seua lectura més ampla, pot potenciar tots eixos as-

² En aquest sentit és interessant el treball desenvolupa per Penyalab (que es veurà més detallat després a les bones pràctiques) a Vistabella i pobles del voltant en les comarques del nord: <http://www.penyalab.org/>

³ En aquesta línia, i desde una mirada crítica, cal repensar la replicabilitat adaptada d'experiències pioneres que s'estan duent a terme en La Rioja i que poden resultar d'interès per al jovent. Es tracta de Capacitanes Village, situada actualment a Ajamil de Cameros on desenvolupen una mena de centre per a formar a creadors/es de contingut digital, competir en E sports, etc. Es pot veure més informació en este video: <https://www.youtube.com/watch?v=5gjQue22k6E>

pectes que fan la vida més fàcil per a les famílies que decideixen quedar-se: serveis (també en les seues variants digitalitzades, sempre complementàries a la presencialitat dels i les professionals: sanitat, educació, serveis socials, atenció a la dependència, fins i tot oci i cultura, etc.). Al mateix temps, una societat civil organitzada, reivindicant els drets digitals i fent ús d'aquestes tecnologies estarà més capacitada per engegar nous projectes que consoliden el teixit productiu, associatiu i cultural dels territoris rurals, tot plegat, fent-los més atractius i sostenibles.

Per tant, un procés de transformació intel·ligent dels pobles rurals pot afavorir de forma clara les opcions de les seues gents així com, al mateix temps, la pròpia sostenibilitat. De fet, pensat en termes més generals i des d'un punt de vista estrictament del dret i la justícia social, els pobles del rural no poden quedar enrere dels desenvolupaments sociotecnològics que a hores d'ara s'estan implementant arreu del món (especialment a les grans ciutats). Es parla, per exemple, de la 4ª revolució industrial, de caràcter fortament digitalitzat, i on cobren rellevància elements com

el 5G, el Big Data, o formes aplicades de sensorització i monitorització de determinades activitats econòmiques, així com transformacions pel que fa a la mobilitat (un exemple serien els vehicles autònoms).

Com que els pobles al rural han estat sovint un pas per darrere en tota la transformació digital (incloent l'alfabetització digital de la ciutadania), ara és hora de reivindicar els drets que tant de forma universal com particular deuen garantir-se a aquests territoris per tal de poder traure profit i beneficiar-se de totes aquestes noves tecnologies. D'aquesta manera, es podria parlar d'altres col·lectius beneficiaris d'aquesta transformació, que podrien ser totes les persones destinatàries de l'alfabetització digital, tant la directa (cursos de formació per garantir competències bàsiques o específiques) com la indirecta, és a dir, la normalització de la qüestió digital a la quotidianitat en entorns que on aquestes tecnologies ja formaran part del paisatge. Així, la gent gran, les persones emprenedores i les empreses, els i les joves des d'un punt de vista de formacions més avançades i específiques, etc., serien, tot plegat, qui

es podrien veure afavorides per tota aquesta dinàmica. Seria interessant, o més bé necessari, apostar per la implementació al rural de projectes innovadors en aquestes línies, ja que al seu torn poden revertir, almenys en certa mesura, algunes de les dinàmiques negatives que afecten al medi rural valencià. Un projecte pilot en clau *smart*, ben articulats social i econòmicament, suposa un pol d'atracció cap al rural.

Seguint amb aquests elements que justifiquen els perquè d'una transformació cap a un model de poble Intel·ligent, cal també parlar de la qüestió energètica i climàtica. Front a les crisis que ens afecten com a societat global, des de la ruralitat es poden desenvolupar processos de transformació que tinguen com a objectiu abordar aquestes qüestions de forma directa o que empren medis que siguen sostenibles tan energètica com mediambientalment; es tractaria d'implementar solucions intel·ligents que a partir de recursos disponibles que es poden posar en valor, puguen facilitar la creació d'energia neta per a la gent, les empreses i les necessitats de trames urbanes (enllumenat, etc.) o termes municipals (zones industrials, sensorització de l'agricultura-ramaderia, etc.) o una gestió més eficient dels recursos (enllumenat de baix consum intel·ligent, monitoritzacions diverses dels sistemes d'aigües, etc.).

En gran mesura això és possible (com veurem més endavant), almenys parcialment, aprofitant els recursos locals (sol, vent, aigua, biomassa, etc.) mitjançant tecnologies de producció d'energia que facen als pobles més sos-

tenibles mediambiental i, al seu torn, independents dels interessos de les grans productores/distribuidores. Amb això, es guanyaria més capacitat per articular propostes econòmiques per a la sostenibilitat del municipi, fent-lo així més atractiu.

En definitiva, i sense ànim de fer un repàs exhaustiu d'eixes justificacions que ens expliquen perquè pot ser positiu un procés de transformació cap un model de poble intel·ligent, cada territori i partint d'aspectes generals com els mencionats, pot, arran d'un procés participatiu projectar-se al futur i pensar que des de les seues realitats particulars poden caminar cap a un altre escenari concret. Eixa primera identificació del “cap on volem anar” anirà construint i eixamplant el procés, facilitant la creació de sinergies i dinàmiques que es retroalimenten (xarxes) i que podran ajudar la consolidació d'un territori més sostenible.

I amb això, les diverses accions es van alineant amb la idea d'un futur inclusiu, d'un poble intel·ligent que a través de la transformació digital és un poble millor. En aquest sentit, resulta fonamental el consens generat sobre el futur cap el qual ens adrecem. Aquesta visió de futur compartida genera una elevadíssima rendibilitat alhora de pensar, engegar i desenvolupar accions. I resulta intensament eficient perquè les accions s'incorporen amb major facilitat i solidesa a un context on resulten coherents. Més encara, les accions coherents entre sí també es retroalimentaran positivament, un fet que alimenta i enriqueix el procés de creació d'un Smart Village.

4.4. QUÈ ES PRETÉN AMB EL PROCÉS PARTICIPATIU?

Amb la posada en marxa d'un procés participatiu el que es pretén es integrar als diferents elements de governança, posant especial èmfasi en una participació implicada de la societat civil, la ciutadania i les seues articulacions (associacions, etc.). Així, de la mà de l'administració territorial corresponent (probablement el municipi o la mancomunitat) és factible generar tota una sèrie de dinàmiques que, al mateix temps que donen la veu a la ciutadania per tal d'escoltar les seues preocupacions i visions sobre la situació actual i futura del territori, serviran per afavorir la generació d'un espai de reflexió i acció sobre la construcció i transformació del seu entorn més immediat. Altres administracions com conselleries, diputacions o de l'estat han d'orientar polítiques que faciliten les accions en l'espai de major proximitat.

En cas de no haver una mobilització autònoma des de la societat civil, un procés d'aquestes característiques cal que estiga conduït per professionals que tinguen capacitat per engrescar i fer participar i integrar-se en el projecte a la població, servint d'element d'engranatge amb les institucions que finalment assumeixen les feines més tècniques, polítiques i burocràtiques. Aquesta figura⁴ seria interessant que participara des de l'inici, tant en el procés participatiu de projecció de futur com, una vegada iniciat un projecte concret de transformació cap a un poble intel·ligent, en les seues diferents tasques i fases.

⁴ Desenvoluparem una proposta de figura a l'apartat 5.2.

Amb aquest procés (que pot fer ús de molts recursos emprats en l'àmbit de la participació ciutadana i de la recerca social) s'aconseguirà una identificació dels elements que deuen engranar el procés de transformació, és a dir, arran de la veu ciutadana però també d'altres agents claus del territori rural: professionals tècnics o tècniques dels Ajuntaments, GAL, empreses, teixit associatiu, govern municipal, o fins i tot d'elements exògens com ara universitats o altres administracions, etc., i, es podrà determinar què és el que es vol fer. Una vegada pensat el camí que es vol emprendre, caldrà, això sí, analitzar les realitats existents al territori per tal de buscar potencials elements que puguin contribuir al procés. Des d'aquesta primera presa de contacte on es concreta eixe lloc cap on es vol anar, el procés participatiu deu pensar-se col·lectivament i en clau projectiva cap al futur, establint línies de treball per a engegar un projecte amb voluntat integral encara que puga partir d'aspectes relativament concrets o sectorials.

Dit en altres termes i a mode d'exemple, podem pensar que el que volem és aprofitar les noves tecnologies de la

informació i la comunicació per tal de millorar la salut i l'atenció sanitària de la gent gran. Això demandarà, com veurem després, de la superació de la bretxa digital territorial en totes les seues dimensions, és a dir, caldrà disposar d'una bona connectivitat al territori (accés), disposar d'una ciutadania, especialment la que és subjecte directe del procés, alfabetitzada en competències digitals bàsiques (ús) i per últim, aprofitar eixa connectivitat i coneixements per tal de poder fer ús de la telemedicina (aprofitament).

Com es veu, al mateix procés, l'objectiu concret afavoreix paral·lelament la reclamació (en cas que no existeixa) d'un accés adequat a les xarxes de telecomunicacions (això genera subjectes col·lectius que reivindiquen el dret d'accés i per tant l'enfortiment de la societat civil que es reconeix i es construeix en la mateixa demanda). Al seu torn, afavoreix la reclamació i la implementació de formacions específiques en matèria d'alfabetització digital, i finalment amb tot eixe coneixement i pràctica social es genera un context d'habitució a les qüestions sociodigitals que pot afavorir altres aspectes com l'oci i la cultura,

l'emprenedoria o l'apertura a processos de digitalització de sectors presents a la ruralitat com l'agricultura, la ramaderia o el turisme entre d'altres.

El projecte de poble intel·ligent és el que, en altres processos, hem etiquetat com a *projecte de poble* (Aparici i Querol, 2020). Aquest procés permet anar consensuant col·lectivament un poble de futur, un Smart Village on sentir-se ciutadans i ciutadanes què han participat del seu procés de construcció. Amb això s'està provocant un context d'oportunitats que, des de diversos fronts i amb un grau d'integració important, generen un entorn que lluita contra les diverses bretxes digitals. Sense oblidar que un projecte de poble, amb tots els interessos que el procés pot estar debatent, no es pot permetre l'exclusió i ha de ser integrador.

Apuntar cap a un horitzó consensuat i programar accions a tal efecte, fan rodar la pedra que va suturant les bretxes digitals diverses al temps que pot dotar la població d'una mirada crítica sobre el fet digital i sobre el procés del qual és protagonista.

5. UNA CIUTADANIA RURAL SENSE BRETXES

La lluita contra la bretxa digital inclou des de l'accés fins l'apropiació de les eines per una major progrés i benestar. Uns guanys que s'han de contemplar en termes individuals i col·lectius. En aquest apartat recorrem les bretxes i com l'assoliment d'una ciutadania plena en una societat digital passa per fer possible que desapareguen totes elles.

5.1. REIVINDICANT EL DRET D'ACCÉS

El procés participatiu i l'anàlisi determinaran quin és l'estat actual de la situació del territori (poble o conjunt de pobles -potser cada un es troba en un punt-) en relació amb la qualitat de les connexions a les xarxes de telecomunicacions de que disposen. Tot i que les transformacions smart no deuen confondre's en transformar el poble i convertir-lo en un poble digitalitzat sense un sentit social. Nogensmenys, el paper d'aquestes tecnologies, com ja passa a altres àmbits, pot resultar rellevant.

Així, una anàlisi de partida ens pot indicar en quin punt ens trobem respecte a aquesta dimensió de la bretxa digital d'accés; si les connectivitats són bones, podem ja pensar en altres dimensions, però si no és així, cal començar (no com a element únic) per organitzar-se col·lectivament i reivindicar eixa qualitat de les connexions a les xarxes que faciliten serveis de telecomunicacions.

Es poden donar casos, per tant, complexos, especialment quan el procés es construeix de forma mancomunada i alguns municipis tenen bones cobertures de telefonia i banda ampla d'accés a Internet, mentre que d'altres no. Cal, així doncs, construir ferramentes col·lectives que tinguin present aquestes diversitats.

En qualsevol cas, el desplegament de connectivitats de qualitat com la fibra hauria de ser un estàndar mínim de ciutadania. Tal com ocorre amb el dret a la connectivitat a Finlàndia, el desplegament ha de vetllar per un accés de qualitat en una societat informacional com la nostra. O, dit d'altra manera, si al rural sempre se li atorga una connectivitat pitjor que a l'urbà la bretxa serà permanent.

A més a més, però, quan el projecte d'un poble així ho consensua les necessitats de connectivitat poden ser més exigents si allò en què vol transformar-se el poble així ho precisa. Quan el projecte va cobrant sentit i s'alineen els diversos esforços i agents implicats, les carències d'infraestructures i connectivitat no poden entrebancar els objectius d'un procés de transformació digital i social.

5.2. L'ALFABETITZACIÓ DIGITAL

L'anàlisi de la situació de partida, sempre tenint present cap on volem anar, també haurà d'indicar-nos quins són els nivells d'alfabetització de la ciutadania i el teixit empresarial, diferenciant per edat i sexe-gènere específicament. Amb això caldria construir ferramentes per a la digitalització per estrats socials en funció també d'eixa projecció a futur que es pretén fer. Aquesta situació podria conduir-nos a demandes diferents en funció del col·lectius ciutadans o empreses/emprenedoria que reclamen de formacions específiques, i això obliga a que les administracions locals o mancomunades busquen formes possibles i recursos per desenvolupar aquestes formacions adaptades i específiques, tot i que és molt probable que calguen cursos d'alfabetització digital

bàsica⁵ per a gran part de la ciutadania (especialment la més gran). L'escola i l'ensenyament secundari, amb el seu rol específic d'alfabetització i educació -en el sentit més ample- poden esdevindre peces importants. Tot dependrà de com es basteix el projecte i la capacitat d'apertura i/ sintonia dels projectes educatius a l'ecosistema social de pobles i comarques.

En aquest darrer sentit, és important destacar que qualsevol procés que es pense des de la ruralitat en clau de transformació digital (aquesta darrera qüestió esdevindrà pràcticament inexorable tot i que siga parcialment) va a demandar d'una ciutadania el més alfabetitzada digitalment possible, perquè això ajuda a generar un entorn predis-

⁵ Per a determinar aquestes qüestions ens podem adreçar al Marc Valencià de Competència Digitals Digcomp_CV: <https://innova.gva.es/va/web/brecha-digital/les-competencies-digitals>

posat a assumir les noves tecnologies digitals com a ferramentes per a articular-se social, econòmica i políticament sense deixar ningú enrere. Eixa inversió, per exemple, en formació bàsica ciutadana, sempre va a resultar profitosa, més enllà de lectures economicistes, ja que el simple fet de capacitar a la gent gran per poder manejar-se adequadament en entorns digitals és motiu suficient com per donar-li valor. Dit en altres termes, és important tant a nivell personal com social que la gent gran pugui moure's de forma confortable en el dia a dia digitalitzat que s'imposa cada vegada més i a més àmbits, ja que això facilitarà la lluita contra determinades problemàtiques que afecten a la ruralitat just en aquests moments: solitud, falta de determinats serveis (comercials, financers, formatius, etc.), poc accés a recursos culturals i d'entreteniment, etc.

Alguns dels recursos generals més destacables en aquesta línia de l'alfabetització i que s'ofereixen a través de diversos mecanismes o administracions s'han de tenir presents, tot i que hi poden provenir de diferents organismes, i no sempre coneguem aquesta oferta formativa ja que aquesta és diversa i potser està molt sectorialitzada.

Un dels recursos disponible més directament vinculat a la qüestió de la digitalització de la ciutadania rural és, sens dubte, el que s'ofereix des d'AVANT i la Direcció General per a la Lluita contra la Bretxa Digital⁶:

*La Direcció General per a la Lluita contra la Bretxa Digital i la Federació Valenciana de Municipis i Províncies en col·laboració amb l'Agenda Valenciana Antidespoblació, llança el programa de **CIUTADANIA DIGITAL** amb l'objectiu de promoure la inclusió digital com a factor d'inclusió social. Aquest programa persegueix aprofitar l'ús de les TIC per a ajudar a millorar la qualitat de vida en aquells municipis de la Comunitat Valenciana afectats per la despoblació, afavorint l'accés digital de persones residents*

⁶ <https://avant.gva.es/va/formacio-avant>

i col·lectius vulnerables. Treballant pel desenvolupament d'una societat digital inclusiva basada en la igualtat d'oportunitats. És a dir, evitar noves formes d'exclusió i que les TIC estiguen a la disposició de tota la ciutadania.

*El programa està dirigit a persones residents en municipis **AVANT i fins a 1.500 habitants**, que vulguen reforçar les seues competències digitals bàsiques. Aquestes accions formatives tenen per objectiu familiaritzar a l'alumnat amb els conceptes generals sobre les tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC), prenent com a referència el Marc Valencià de Competències Digitals (DIGCOMP CV).. Este programa està dissenyat específicament per a ensenyar des de zero i sense necessitat de base prèvia els conceptes elementals sobre l'ús d'un telèfon intel·ligent o una tauleta, la navegació per internet i l'ús de les xarxes socials tant per a ús personal i professional. També s'impartiran accions formatives donant a conèixer l'**e-Administració**, per a facilitar la interacció de l'alumnat participant amb l'administració electrònica, permetent-li respondre a les seues necessitats, a través de l'adquisició de coneixements bàsics sobre administració electrònica i les eines existents.*

També pensat relativament en termes de ruralitat, però específicament dirigit a dones aturades, destaca una formació de caràcter laboral anomenada “Programa de Capacitació Digital⁷” que es desenvolupa al CEDES de Vall d'Alba de la Diputació de Castelló, i que pot servir d'exemple concret en aquesta línia.

Altres exemples de caràcter no estrictament adreçat a la ruralitat però dels que sí que pot participar la seua ciutadania, o almenys part d'ella, es poden trobar en les diputacions en contextos de recerca d'ocupació⁸, en la mateixa Generalitat a tra-

⁷ <https://peconomica.dipcas.es/es/capacitacion-digital.html>

⁸ <https://www.dipcas.es/va/eventos/public/ver?id=9178>

vés del SAPS⁹ (online) o fins i tot a través d'empreses que ofereixen cursos gratuïts organitzats amb la participació d'institucions com Labora (GVA), el SEPE, etc., en aquest cas adreçats també a dones aturades¹⁰.

També podem trobar, des d'una mirada més sectorial però molt important a la ruralitat, la qüestió de la formació en l'àmbit de l'agricultura en clau digital. Existeixen plataformes que treballen la temàtica d'una manera molt interessant i que poden servir de recurs, com per exemple a través de cursos, webinars o congressos en diverses matèries vinculades amb aquestes qüestions tan actuals i necessàries. Des de la Plataforma Tierra¹¹ “Una iniciativa del Grupo Cooperativo Cajamar para la digitalización y la sostenibilidad del sector agroalimentario” ofereixen interessants formacions en aquesta línia.

En suma, existeixen actualment recursos per a formar a la ciutadania, els treballadors i treballadores i l'empresariat en matèries digitals que poden ajudar en l'alfabetització de un gran volum de la població, facilitant així la normalització quotidiana de la presència del fet digital en les nostres vides, qüestió que al seu torn genera sinergies que poden afavorir noves possibilitats de desenvolupament econòmic i social i fer la vida més fàcil a la gent d'aquests territoris. I, de nou, quan hi ha un projecte col·lectiu clar a un poble resulta molt més profitós encabir la formació i fer-la útil i significativa per a la transformació que conjuntament ens hem marcat.

⁹ <https://saps.gva.es/va/acerca-de-saps>

¹⁰ <https://cursosgratuitos.grupoeuroformac.com/competencias-digitales-para-mujeres-desempleadas-comunidad-valenciana>

¹¹ Ací podem trobar un bon exemple, amb una webinar que es celebra al desembre del 2022 i on s'aborda la qüestió de l'agricultura de precisió: <https://www.plataformatierra.es/formacion/sostenibilidad-y-agricultura-de-precision-sesion-iii-tecnologias-disponibles-para-desarrollar-la-agricultura-de-precision>

5.3. L'APROPIACIÓ DEL DIGITAL

Quan abordem la tercera bretxa digital, l'apropriació o aprofitament, estem endinsant-nos en el terreny on les dues anteriors bretxes es donen ben bé per superades. D'una banda, ens trobem amb la capacitat individual de treure'n profit de les tecnologies com a ferramenta de comunicació interpersonal, per a gestions telemàtiques de tot tipus (administració, salut), una educació ampliada, híbrida o online, gaudir del multimèdia en l'oci, etc. En el trencament d'aquesta bretxa trobem molt de sentit en la condició dels entorns. El context de proximitat amb les seues necessitats pròpies, els interessos individuals o relacionals configura un ecosistema d'acció a través del qual es poden millorar els aprofitaments.

Més enllà de la fructificació més individual de l'ús de les tecnologies, l'aprofitament col·lectiu esdevé clau en aquesta via de smart village que estem orientant. El procés de transformació suposa, en si mateixa, un brou de cultiu on s'han de succeir aprofitaments diversos del digital. El fet de pensar sobre les eines que seran necessàries (accés, alfabetització, infraestructures o softwares específics, etc.) ja comporta un aprofitament amb el coneixement de l'ecosistema digital al qual s'aspira. A partir d'ací, els usos diversos de les tecnologies per a la millora del benestar i el desenvolupament del poble aniran jugant utilitats i aprofitaments individuals, sectorials i col·lectius.

6. ELS AGENTS AL TERRITORI

Els espais rurals compten amb figures que han esdevingut essencials per a la sostenibilitat dels pobles i comarques valencianes. Descriurem, a continuació, les figures professionals que cobreixen els territoris rurals valencians i amb les quals cal comptar quan es pensa en la transformació d'un territori.

6.1. FIGURES CLAU PER ENGEGAR UN POBLE INTEL·LIGENT

En primer lloc, assenyallem la importància dels Agents de Desenvolupament Local pel nombre i rol a les institucions i als pobles. Aquesta figura ha estat analitzant-se recentment i ens dona una perspectiva clara de la seua importància en les possibilitats de futur de molts pobles (Ginés, Querol i Ejarque, 2021). Queda clar com el seu treball s'articula amb la ciutadania i és capaç d'engegar projectes i processos importants per a molts municipis rurals.

Junt a la figura de l'ADL es contemplen els equips de Serveis Socials o el recent desplegament de la Xarxa Jove. La recent ampliació de figures és un punt beneficiós per a la millora de serveis, tan mermada al rural als darrers temps. En aquest sentit, treballen aquests equips amb Treballadores Socials, Psicòlogues, Educadores Socials (amb la xarxa jove, per exemple), Agents d'Igualtat, etc.

Un tercer i quart àmbit són el turisme i la cultura. Així, també cal comptar amb

els/les Tècnics/ques de Cultura i els/les Tècnics/ques de Turisme. Aquestes dues figures tenen presència en municipis rurals i capacitat transformadora en molts d'ells.

Sota una circumscripció distinta, al temps que connectant molt directament amb les polítiques de la Unió Europea, estan els i les Gerents dels Grups d'Acció Local. La seua visió de territoris amples i les necessitats de desenvolupament (econòmic en molts casos) o el coneixement dels finançaments particulars dels projectes Leader els fa óptims també per a la participació en els processos objecte d'aquesta guia. Les iniciatives Leader són una plataforma a incloure en la transformació digital i en la conformació de sinèrgies eficients amb les administracions. El seu posicionament en el territori, quan està ben entès i respon a l'esperit Leader, suposa un agent de gran valor i capacitat per a la seua missió de desenvolupament dels territoris.

Les institucions que venim descrivint estan dotades de personal d'elevada capacitat per esperonar i dinamitzar col·lectius, associacions, entitats, com també les mateixes institucions vers la transformació digital o, en el cas que ens ocupa, la posada en marxa d'un Smart Village. En aquests moments conflueixen als territoris tot un seguit de figures cabdals per a la sostenibilitat dels pobles. Tot i dependre de diverses instàncies administratives, comparteixen espais i públics als quals van adreçades les seues accions. A la següent taula els sintetitzem.

El seu coneixement de les necessitats, característiques o potencialitats de cada poble, comarca, territori Leader, esdevenen essencials alhora d'engegar processos com el que ens implica: un poble intel·ligent. Més bé al contrari, seria poc intel·ligent no conèixer, entendre i valorar aquest teixit públic compost de professionals, valuossíssims/es per a la transformació sociodigital.

Taula 1. FIGURES TÈCNIQUES AL TERRITORI

Agent d'Ocupació i Desenvolupament Local ADL/AODL
(municipi, mancomunitat, diputació, generalitat)

Tècnic/a de Turisme

Tècnic/a de Cultura

Agent d'Igualtat

Treballador/a Social

Gerents GAL (Grup d'Acció Local)

Educador/a Social, Xarxa Jove

Psicòleg/a, Equips d'Intervenció Social

6.2. L'AGENT SOCIODIGITAL. L'AGENT DE DINAMITZACIÓ PER A LA TRANSFORMACIÓ DIGITAL RURAL COM A NOVA I NECESSÀRIA FIGURA

Els perfils dinamitzadors dels espais rurals s'han constituït com un element imprescindible en la resiliència i transformació de pobles i comarques. Les seues mirades integrals al desenvolupament han fet, en infinitat de casos, que molts municipis pivoten sobre aquest rol a l'hora de mirar el futur. Aquesta figura ha estat analitzada i, amb ella, es destaca la capacitat de desenvolupar un poble des de múltiples vessants. Tanmateix, la precarietat i insuficiència de les dotacions d'equips, fa necessari obrir el camp cap a figures que, de forma transversal, incorporen el fet digital a les seues mirades i projectes de transformació territorial.

En aquest punt cal definir un perfil coherent d'*agent sociodigital*, tot recollint els processos -exposat més amunt- que la posada en marxa d'un Smart Village implica. El més rellevant per a aquest perfil professional seria la seua capacitat de dinamització de la gent que habita el rural. La dinamització sociocultural i l'acompanyament de processos participatius, a més d'altres coneixements o competències, com ara nocions bàsiques sobre informàtica i infraestructures, o fins i tot en qüestions sociològiques al voltant de la ruralitat.

Les tasques variarien en funció del municipi i el projecte de poble intel·ligent que estiga desenvolupant-se en cada cas, però podrien ser les següents:

- Dinamització del procés de participació ciutadana.
- Identificació de potencials, de necessitats, de projeccions latents entre la ciutadania, el teixit associatiu, etc. vinculades a la transformació digital.
- Treball en xarxa amb altres agents de la ruralitat: ADL, Serveis Socials, tècnics en joventut, cultura, igualtat, gerents Leader, etc.
- Formació o assessorament en competències bàsiques informàtiques: ús del mòbil i les seues principals funcionalitats, ús d'ordinadors i sistemes operatius habituals com windows/android i software d'edició de textos, navegació per la xarxa, xarxes socials i la seua importància en la dinamització, etc.
- Gestió i assessorament en els espais sociotecnològics tipus hub, FabLab, etc.

Generar una nova figura al territori és important, i el seu tarannà ha de contemplar la capacitat d'articulació amb les altres figures i administracions existents. La literatura mostra que la capacitat de treball en equip i la visió estratègica de transformació entre les diverses administracions i la societat civil pot ser un factor definitori per a acompanyar i dinamitzar amb èxit en el desenvolupament territorial¹².

¹² L'exemple de les Highlands and Islands a Escòcia ha estat un cas d'agència independent d'èxit en la lluita contra el despoblament (<https://www.hie.co.uk/>)

7. ALGUNS EXEMPLES DE BONES PRÀCTIQUES¹³ EN MATÈRIA D'INICIATIVES SMART VILLAGE DES DE LA DIGITALITZACIÓ

¹³ En aquesta línia és molt recomanable consultar, entre d'altres, els següents enllaços que condueixen a documents on trobarem reculls molt complets sobre diferents iniciatives en aquesta línia smart rural: https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/tg_smart-villages_project-compilation.pdf
https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/enrd_publications/publi-eafrd-brochure-07-es_2018.pdf

Un repàs documental per l'escenari europeu que treballa sota aquest paradigma ens pot donar una idea prou acurada de quins són els àmbits on fonamentalment s'estan desenvolupant iniciatives catalogables com a smart, sobretot pensades desde la digitalització del rural.

Així, dins de la xarxa ENRD¹⁴ anem a trobar informació específica sobre tot aquest món intel·ligent-digitalitzat a la ruralitat. A aquesta xarxa s'ofereixen documents que ajuden a comprendre com des de l'heterogeneïtat de la ruralitat europea s'està fent front a problemes comuns del rural via implementació d'aquestes dinàmiques.

A continuació oferirem una sèrie d'exemples (sense cap pretensió exhaustiva sinó més bé il·lustradora) a l'àmbit europeu (inclòs també l'Estat Espanyol) diferenciats per àmbits i que donen un primera visió panoràmica sobre la qüestió.

Començant per l'àmbit formatiu, si bé

ja hem destacat algunes qüestions locals en l'àmbit de l'alfabetització digital, existeixen a més formacions articulades a través del digital, el denominat *e-learning* o la tele-formació o formació online, que poden suposar, una vegada la ciutadania té uns coneixements bàsics que li permeten funcionar en aquests contextos, un forma viable d'aprenentatges en tots els nivells i que pot afavorir la residencialitat a entorns rurals sense quedar-ne al marge del coneixement.

Un exemple molt interessant el trobem a Àustria (ENRD, 2018, p. 14) on es forma als agricultors/es digitalment en matèries bàsiques per al seu interès, com certificats sanitaris, mesures agroambientals, però també sobre mercadotècnia o qüestions vinculades amb la comunicació i la informàtica.

El més destacable d'aquesta iniciativa és que, arran d'una experiència positiva de formació en línia, es va estimular la demanda d'una millora de connectivitat en aquella regió austriaca. És a dir, ex-

¹⁴ Xarxa Europea per al Desenvolupament Rural:

https://enrd.ec.europa.eu/smart-and-competitive-rural-areas/smart-villages/smart-villages-portal_es

perimentar les potencialitats de les ferramentes digitals ajuda a ser-ne conscient dels seus beneficis i a exigir millores en les infraestructures que doten de connectivitat als territoris.

Aprofundint en aquesta temàtica, a la regió francesa de Dordonya, a través d'un projecte LEADER es van crear cursos personalitzats per a les empreses locals amb el propòsit de que es pogueren beneficiar de l'economia digital. Des d'una mena d'escola online, les van ajudar a dissenyar estratègies que incorporaven elements d'aquest tarannà i també es van realitzar auditories digitals i fulls de ruta per a cada empresa. El resultat va estar positiu i la pretensió va derivar cap a una voluntat d'avançar en eixa línia cap a una "ciutat digital" (ENRD, 2018, p. 15). Com es veu, arran novament d'experiències de digitalització que són sectorials, si aquestes tenen un impacte positiu sovint generen un context d'obertura i de projecció cap al futur des d'una mirada smart i digital.

Finalitzant en aquest àmbit de la formació, al següent exemple es veurà com no es tracta exclusivament de formacions en línia, sinó que també es pot abordar al rural el desenvolupament d'espais socioeducatius vinculats amb el digital que afavoreixen una transversalització generacional del coneixement, ús i aprofitament de les noves tecnologies. És el cas del laboratori (associació) PenyaLab a Vistabella del Maestrat que ja prèviament s'havia mencionat i que resulta especialment interessant per les seues particularitats. Aquest projecte és conduït per unes professionals especialitzades en matèries sociotecnològiques i educatives que a més pretenen (i en certa mesura han aconseguit) convertir el laboratori en un espai de sociabilitat per a la ruralitat a les comarques del nord, qüestió rellevant en aquests territoris:

Amb el pas del temps, PenyaLab s'ha convertit en una Comunitat d'aprenentatge, la qual té com a eix principal la capacització i la creació digital. Aquesta comunitat la formen totes les persones grans i petites que habiten el PenyaLab com a punt de trobada Maker i que gaudeixen dels seus recursos materials, tecnològics i humans.

Altres àmbits importants en territoris rurals és el de la salut i les cures de la gent gran. Un bon exemple en aquesta línia el trobem al projecte finès Safety at Home Project¹⁵ (KAT- KOTONA ASUMISEN TURVALLISUUS) a la regió de Karèlia del Sud (Finlàndia).

En aquesta iniciativa es pretén afrontar la qüestió dels riscos domèstics des d'un treball en xarxa per dotar d'autonomia les persones grans. En aquest context, es reclama, a banda de la cooperació entre diferents agents, un nivell d'alfabetització digital mínim per part de la ciutadania.

A Suècia, també treballen en una línia similar en un projecte denominat IMPROVE i finançat via un INTEREG de la UE. Es van instal·lar càmeres, accesos digitals a les cases de les persones dependents per a les persones cuidadores i fins i tot sensorització de qüestions de la salut d'aquestes persones grans (ENRD, 2018, p. 9).

Com es pot apreciar, les tecnologies digitals poden ajudar, sense prescindir de la qüestió humana, a facilitar les tasques a les treballadores i treballadors i a la gent dependent i les seues famílies en aquests contextos de necessitats de cures en territoris que sovint es caracteritzen per processos d'envelliment poblacional.

De fet, la UE, amb les seues estratègies de transformació digital comunitària, està apuntant molt en eixa línia, com es pot veure en una sèrie de vídeos¹⁶ sobre aquesta i d'altres qüestions sobre la digitalització, on emergeix el tema de les (auto)cures gràcies a tecnologies digitals, entre d'altres el cada vegada més popularitzat Internet de les Coses (IoT).

Seguint amb aquest breu mostrari de les estratègies intel·ligents de digitalització de la ruralitat, un dels àmbits més replicat en aquesta transformació i que ha cobrat força amb la pandèmia, és la qüestió d'atraure població oferint un espai de treball viable per a determinats perfils professionals que poden treballar a distància.

¹⁵ <https://www.kotonaasumisenturvallisuus.fi/en/home>

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=5VbTcP20-1o>
https://www.youtube.com/watch?v=wHd_rVFlqQA&t=130s

Continuem aquest recorregut amb iniciatives que ens queden molt a prop, i que tenen a veure amb el denominat *coworking* específicament, però també amb formes alternatives de cohabitació com el *coliving*. Òbviament, aquesta forma de treball reclama de superacions de la bretxa digital en la seua dimensió d'accés, doncs sense això no és possible fer viable aquests projectes. Si bé, una vegada superada la qüestió infraestructural, els aspectes positius de viure a la ruralitat poden cobrar força per atraure població, encara que de moment no es puga constatar una tendència consolidada ni com a un fenomen que puga per si mateix solucionar els problemes de la ruralitat. Destaca en aquesta línia del *coworking* la iniciativa catalana COWOCAT¹⁷:

Cowocat_Rural és un projecte de cooperació LEADER en el qual hi participen actualment 10 grups d'acció local de Catalunya.

*El Consorci Intercomarcal d'Iniciatives Socioeconòmiques lidera aquest projecte, que sorgí davant la possibilitat de transferir la pionera experiència en *coworking* en l'àmbit rural nascuda a Riba-roja d'Ebre (Zona Líquida) i davant la necessitat de promoure l'activitat emprenedora, vinculada a l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació.*

*Amb aquesta iniciativa es vol potenciar l'atracció i retenció de talent, la creació d'ocupació i activitat econòmica a les zones rurals, i difondre els valors del *coworking* i del teletreball en els territoris que participen al projecte.*

*El *coworking* és una forma de treball que permet a professionals independents, emprenedors i pimes de diferents sectors, compartir un mateix espai de treball, tant físic com virtual, per desenvolupar projectes professionals de forma independent, alhora que es fomenten projectes conjunts.*

¹⁷ <https://www.cowocatrural.cat/>

Aquesta nova forma de treballar suposa una oportunitat per als professionals que volen treballar en un espai col·laboratiu sense renunciar a un entorn rural. Així, i de manera indirecta, els espais de coworking rurals provoquen una activació econòmica del territori i ajuden a fixar-hi la població activa.

“Cowocat_Rural vol contribuir a atraure i fixar capital humà qualificat a les zones rurals, amb la corresponent retenció de talent: un factor clau pel desenvolupament d'aquests territoris.”

Encara que, com assenyalem, per si sola la lògica d'instal·lar espais de treball compartits al rural no necessàriament té un impacte directe en la sostenibilitat del territori, sí que pensat de forma integrada i col·lectiva pot ser un engranatge més en el conjunt del procés. Com es veurà més avant i d'alguna forma ja es mencionava amb la idea del “hub”, els espais multiactivitat als pobles rurals poden ser aglutinadors de diverses activitats, i sense dubte una d'elles pot ser aquesta.

En una línia molt similar, però afegint més clarament la qüestió del coliving, es desenvolupa un projecte denominat Ruralco a la comarca de l'Alt Maestrat, al municipi de Culla¹⁸:

Ruralco és un coliving rural ubicat en Castelló, on professionals de diferents camps col·laboren entre ells per tal de créixer junts en l'àmbit professional i el personal; un espai en el qual poder treballar i al mateix temps compartir experiències amb gent d'arreu del món.

Estem envoltats de naturalesa, però també estem molt prop de les platges mediterrànies. Aquí podràs desconnectar de les teues preocupacions i posar tota la teua atenció en el teu projecte!

¹⁸ <https://ruralco.live/ca/>

Hui més que mai (amb la situació actual de la Covid-19) el teletreball està reemplaçant el treball d'oficina i és per això que molts de nosaltres ja hem decidit deixar les grans ciutats per a començar una nova vida en un entorn més tranquil i sostenible. Aquesta comunitat està dirigida per als nòmades digitals, emprenedors, motxillers i amants de la natura. Des d'ací t'animem a que vingues a provar aquesta experiència!

Com es pot deduir d'aquest fragment al seu web, està molt enfocada a la qüestió del nòmada digital, que si bé té certa potencialitat, sempre cal mirar-la des d'un prisma crític en relació amb allò que pot oferir en matèria de fer sostenibles als pobles rurals. En qualsevol cas, una vegada més es veu com aquests projectes que es desenvolupen al rural cada vegada més estan penetrats per lògiques sociotecnològiques i digitals que reclamen, és clar, de bones connectivitats i que, en determinades articulacions, poden suposar aspectes positius per a la ruralitat.

Retornant sobre la idea del “hub”, a la ruralitat de Flandes¹⁹ (Bèlgica) trobem un exemple ben estructurat de com aquest “hub” es concep com un espai aglutinador d'activitats amb capacitat d'allotjar iniciatives que tot plegat puguin tindre efectes positius multiplicadors: *Service Hubs in the Westhoek*.

Articulat des d'una triple dimensió que pretén abordar qüestions socials, de serveis i de mobilitat, el “hub” es concreta en els següents elements:

- Una tenda local
- Un centre comunitari
- Un “hub” de mobilitat

Bàsicament, pretenen reduir la necessitat de viatjar a la ciutat oferint serveis a les persones que habiten el municipi. Així, disposen d'una tenda que col·labora amb els

¹⁹ https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/tg2_smart-villages_service-hubs_hoet.pdf

productors locals, d'un centre comunitari on es realitzen activitats d'oci i culturals, sovint amb caràcter intergeneracional i finalment d'una forma de gestionar la mobilitat via lloguer de bicicletes o cotxe compartits que aprofita el mateix espai del hub.

En aquest cas, no necessàriament les tecnologies digitals apareixen en un primer plànol, sinó que allò smart es pensa des d'altres paràmetres, però això no implica que la tecnologia estiga absent, ja que el “hub” disposa d'accés a la xarxa i de wifi, per exemple, per poder consultar la informació de les plataformes.

En l'àmbit de la mobilitat al rural tenim l'exemple de Kudea Go! Aquesta és una iniciativa privada i acollida de forma pública a diversos municipis del rural de la Comunitat Foral de Navarra. Es tracta d'una plataforma digital que permet, d'una banda, obtenir informació sobre el transport públic del poble i zones més pròximes on estan les i els usuaris. D'altra banda, el seu ús més important es la interacció entre usuaris per compartir automòbil als seus desplaçaments. La plataforma Kudea Go!²⁰ ho descriu com una ferramenta per a una mobilitat positiva. L'app s'ofereix des de les entitats locals i administracions de forma gratuïta, perquè els desplaçaments del dia a dia entre les persones de la mateixa localitat i comarca puguin ser més sostenibles.

²⁰ <https://kudeaservicios.com/>

La plataforma digital ha estat adquirida per més de 100 municipis del rural navarrés²¹. Inevitablement, és un servei que requereix cobertura estable. Tant la gestió de les diverses comandes per a viatjar com possibles cancel·lacions han d'establir-se sobre la confiança en una xarxa de comunicacions estable.

La inclusió d'aquesta plataforma implica un canvi en els models més individualitzats i atomitzats de mobilitat. La connectivitat és essencial per relacionar viatgers amb places lliures amb altres persones a les quals se'la aco-bla el dia, hora i trajecte. La sostenibilitat està al centre d'aquesta fórmula, que pretén estalviar trajectes i expulsió de CO² a l'atmosfera. També es presenta com a estalvi econòmic en un context d'intens creixement dels preus del combustible. Finalment, la intel·ligència del territori està fent canviar la mobilitat cap a models cooperatius i col·lectius. La resiliència davant de les enormes carències de transport públic fan emergir iniciatives paliatives a les bretxes d'accés a una mobilitat més digna i en consonància amb les perspectives energètiques de futur.

²¹ <https://ecoblog.mcp.es/l4r/kudeago-movilidad-colaborativa-rural/>

7.1. PROPOSTES INTE-GRALS O TRANSCENDENTS DE SMART VILLAGES

En aquest apartat específic dins del exemples sobre iniciatives Smart Village, es volen visibilitzar tres municipis que per les característiques dels seus processos, sempre inacabats, millorables, imperfectes (com qualsevol procés viu), poden donar-nos una visió més complexa sobre el que podríem definir ja no tant com a iniciatives smart, sinó com a quelcom més proper, amb tots els matisos, a allò que venim proposant com a projecte de poble intel·ligent. És a dir, visions més integrals de transformació dels municipis rurals arran d'una lectura intel·ligent en major o menor grau travessada per la qüestió digital.

Així, es destacaran algunes de les qüestions més rellevants en el municipi valencià d'Aras de los Olmos (Els Serrans), Ansó al pirineu aragonés i finalment la localitat de Lormes a França²².

Començant pel municipi d'ANSÓ al nord d'Aragó, a la zona pirenaica. Aquest poble ha estat l'únic participant espanyol al SmartRural²¹²³, un projecte europeu recent i innovador sobre Smart Villages. Fa poc que ha finalitzat la seua participació en aquest procés, però no obstant això, ja estan immerses en altre projecte anomenat AGENDA URBANA²⁴ del Ministeri de Transportes, Movilidad

²² Sobre aquests dos darrers pobles rurals i sobre un altre projecte empresarial sobre territoris intel·ligents podeu trobar informació molt clarificadora en els vídeos de les intervencions a la seu de Vilafranca del recent Congrés SmartVillage https://www.youtube.com/watch?v=ZbtCUJ_3bCg

²³ <https://www.smartrural21.eu/>

²⁴ Pot ser interessant per als municipis revisar i analitzar aquestes polítiques estatals: <https://www.aue.gob.es/> Específicament trobem informació acurada sobre la qüestió a la següent guia: https://cdn.mitma.gob.es/portal-web-drupal/AUE/60-guia_divulgativa_aue.12.06.20.pdf on per exemple, al seu punt 9 es parla clarament de la qüestió digital: Liderar y fomentar la innovación digital • Favorecer la sociedad del conocimiento y avanzar hacia el desarrollo de las ciudades inteligentes (Smart Cities) • Fomentar la administración electrónica y reducir la brecha digital.

y Agenda Urbana i a la recerca de finançaments que els permeten desenvolupar determinats aspectes que tenen continuïtat amb el SmartRural²¹.

El seu cas és destacable des d'una concepció particular de la idea smart (intel·ligent) doncs ho conceben d'una manera ampla i molt situada sobre les necessitats i actius del territori. Destaca la seua insistència en apuntar que la qüestió digital no és l'objectiu fonamental, sinó que més bé ho conceben com a un mitjà que pot ajudar o facilitar determinats desenvolupaments.

De la seua experiència, també resulten ressenyables les col·laboracions amb experts i professionals del desenvolupament local que les han ajudat en el procés i que valoren molt positivament, així com processos de participació ciutadana, arribant fins i tot a la infància, en els que actualment tracten d'aprofundir des del reconeixement de la seua rellevància.

Dins del seu treball als darrers temps, destaquen iniciatives per tractar de donar solució a la qüestió de la vivenda al rural, on han desenvolupat diverses accions: des de la creació de vivendes per al lloguer social en que estan treballant així com també des de l'anàlisi del parc de vivenda disponible i l'intent de l'Ajuntament de posar en lloguer algunes vivendes, sobretot tenint en compte les dinàmiques que està creant el creixent sector turístic al municipi. La vivenda és una qüestió fonamental a la ruralitat, i si s'atrau població cal garantir-li l'accés a un habitatge assumible econòmicament i digne.

Destaquen també altres línies de treball, no estrictament vinculades a la digitalització, com per exemple l'Aula Naturaleza, projecte de caràcter educatiu capaç de cridar l'atenció per a nouvinguts i nouvingudes o la Comunidad de Cuidados, que tracta d'afavorir la qüestió de la conciliació al poble i que enllaça amb aquella idea ampla de concepció d'allò intel·ligent i de la transformació rural en clau de gènere que es comentava anteriorment. Treballen també sobre la qüestió energètica, tractant de posar en marxa una minicentral hidràulica que de la mà de l'energia fotovoltaica pugui ajudar per a l'autoconsum en instàncies municipals i enllumenat públic.

En relació amb qüestions més sociodigitals, destaca la seua permanent reivindicació d'una millora en l'accés a la xarxa, especialment reclamant fibra de qualitat així com desplegament 5G (amb el govern autonòmic d'Aragó). Aquesta darrera qüestió, tot i que encara no està implementant-se pretén treballar en línies tan interessants com el control intel·ligent i sensoritzat de l'enllumenat públic, sistemes de reconeixement de vehicles per al control d'aforaments i

transmissió d'informació, apps de millora de la mobilitat (Ansó Car), realitat augmentada en senders turístics i control dels ramats.

Com es pot veure, no tot és digital, però el digital pot afavorir molts desenvolupaments concrets en diferents àmbits. A més, també treballen actualment en la rehabilitació d'espais com "El aserradero" on es volen generar diversos espais, una mena de "hub", però pensats en termes d'espai compartit i per tant de sociabilitat però també d'emprenedoria, coworking, etc., que pretén afavorir l'arribada de gent nouvinguda al seu municipi.

Finalment destaquen la qüestió de com comunicar d'una forma professional, des del rural. És a dir, com fer ús de les xarxes per donar a conèixer els municipis del rural així com els projectes de transformació sociodigital en que estan immersos i que pretenen fer-los més atractius i sostenibles.

Els aprenentatges que es poden extraure del cas d'Ansó són molts i variats: treball amb professionals, voluntat política, participació ciutadana, però

sobretot, continua recerca de projectes i subvencions que els permeten de forma enxarxada anar desenvolupant la seua idea de poble intel·ligent.

El següent municipi que pretenem destacar és Aras de los Olmos, a la zona interior de la província de València. Un poble darrerament conegut per la seua voluntat de transformar-se en una localitat independent energèticament²⁵. Dit en altres termes, volen ser capaços de generar energia suficient amb diferents fonts renovables per tal de no dependre de l'energia produïda i distribuïda per les empreses del sector.

Si bé això està acaparant molta atenció, Aras de los Olmos porta ja molt de temps treballant en la línia de la qüestió smart i digital més enllà de la qüestió energètica. Per exemple, oferint wifi gratuït a la població dins la seua trama urbana o aprofitant els seus actius en diversos projectes que giren al

voltant del que han denominat com a Big History²⁶, un centre de divulgació científica i mediambiental molt ambiciós i que treballa en moltes àrees del coneixement científic. Aquest ha estat desenvolupat de la mà de la Universitat de València, el que destaca novament l'aliança amb agents exògens i el treball en xarxa.

Des d'un punt de vista més sociodigital, a Aras també pretenen treballar amb la ferramenta que sembla un poc indeterminada, la del "hub", però que tendeix a aparèixer en els relats smart. Aquest municipi està desenvolupant un espai aglutinador d'activitats i generador potencial de sociabilitats, emprenedoria, aprenentatges, etc., que es caracteritza per la seua innovació en el disseny arquitectònic sostenible així com la seua pretensió de ser un espai fortament digitalitzat. Es tracta del Hub RuralTEC²⁷ que així l'entenen:

²⁵ Sobre el cas d'Aras de los Olmos, i específicament sobre aquesta qüestió, és molt recomanable el vídeo del programa radiofònic de Carne Cruda que aborda de forma molt completa i encertada el procés de transformació intel·ligent d'aquest municipi valencià. També es poden escoltar al mateix programa els discursos sobre el municipi des d'una lectura Smart Village:

<https://www.youtube.com/watch?v=n7Sl9K3L3bY>

²⁶ <https://www.bighistory.es/>

²⁷ <https://fundacionelolmo.org/proyectos/hub-ruralrec-digitalizacion-comarca-los-serranos/>

Un Hub es un espacio también denominado Laboratorio Social (LabSocial / LivingLab) donde trabajan conjuntamente empresas y especialistas en las tecnologías de la sociedad de la información y el conocimiento (TIC) en el desarrollo de soluciones para la innovación y la digitalización de los procesos de trabajo en las empresas junto con otras instancias de la comunidad, como las Universidades o la Administración Pública.

RuralTEC será la primera infraestructura TIC de la comarca y también de la Comunidad Valenciana dedicada a la innovación y el desarrollo de soluciones para el territorio rural que se crea y gestiona desde el propio medio rural.

Tot i que podem trobar matisos en eixa definició que parcialment podrien diferenciar-la d'altres iniciatives o projectes que fins ara s'han descrit també sota aquesta etiqueta, al remat, sembla que la lògica sempre és similar donant més o menys importància a determinats factors d'allò que exactament justifica l'existència del propi "hub". També cal mirar als agents i a la població implicats en el funcionament del mateix, perquè de vegades cal repensar el paper de la ciutadania i l'efecte dinamitzador d'aquestes iniciatives.

Finalment, al municipi de Lormes²⁸, trobarem altres interessants aprenentatges que ens poden servir d'orientació i inspiració per a repensar el nostre municipi en clau intel·ligent. La iniciativa concreta "Village of the future" o el procés en el seu conjunt, s'articula, almenys en part, des de diferents fonts de finançament o projectes com ara l'Interreg Europe project ERUDITE o el DESIRA²⁹. En certa mesura, aquesta transformació municipal s'organitza i desenvolupa al voltant de la idea de "hubs" (o almenys, la seua forma d'entendre-ho).

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=8mKj3Im8Yv0>

²⁹ https://desira2020.eu/wp-content/uploads/2020/11/20_AEIDL_Lormes_fv.pdf

Si bé, particularment ens interessien alguns aspectes concrets del cas de Lormes que ens poden servir d'aprenentatge: primer, és un procés lent que comença pràcticament a principi del segle XXI amb la voluntat de formar digitalment a la ciutadania “Digital Mission” i un programa de “passaport digital per tothom”. Posteriorment es va crear un “Rural Hub” on es va facilitar equipament i connectivitat d'alta velocitat perquè poguera fer-ne ús la ciutadania, el que finalment facilita la possibilitat de crear un FabLab o desenvolupar altres projectes, però sempre tenint present a la gent que habita el poble i les seues necessitats i voluntats.

Tant de Lormes, com de la resta de municipis presentats en aquest breu apartat, pensem que es poden extraure una sèrie d'apunts interessants:

- La rellevància de la participació ciutadana (fins i tot en aquests casos, sempre intensificable).
- La importància de formar digitalment als diferents agents socials, també al conjunt de la ciutadania (gent gran específicament).
- La generació d'espais on trobar-se, identificar-se, desenvolupar idees i projectes conjuntament.
- El treball en xarxa amb altres agents exògens (universitats, persones expertes, etc.)
- La necessitat de temps per a que el procés es consolide, funcione i done resultats positius, així com l'establiment de passos que van enfortint el sentit del mateix. La cura dels ritmes i els temps del projecte pot ser una clau important.
- Resulta també rellevant la qüestió del finançament, és a dir, buscar projectes on introduir-se que puguin implicar subvencions, ajudes, etc., que al seu torn financien parts del procés. Sempre van a caldre diferents fonts i cal conèixer-les i saber articular-les a partir de projectes de poble intel·ligent col·lectivament pensats.
- Finalment, calen, o si més no, poden ajudar, espais i infraestructures TIC que articulen part d'aquests processos de transformació rural en clau digital.

7.2. LA QÜESTIÓ DEL FINANÇAMENT

El primer que cal tindre present és que no hi ha cap fons específic sobre Smart Villages que pugui finançar el procés o iniciatives concretes de forma directa. És a dir, no existeix, almenys de moment, una política pública amb finançament propi que dispose d'un fons concret sobre aquesta qüestió. Vorem, en aquest ventall d'opcions, com no existeix una dotació i finançament local digne per transformar digitalment els pobles i comarques sinó programes d'ajudes pels quals s'ha de competir.

Per tant, ens enfrontem a una situació complexa i on van a cobrar especial rellevància les dinàmiques, recursos i voluntats envers la recerca de projectes, ajudes, subvencions, etc., i la redacció i tramitació burocràtica dels mateixos. Això a la ruralitat pot suposar un handicap donada la falta de recursos humans als consistoris, si bé, això és una qües-

tió que s'abordarà més endavant, ja que està en el centre de tota la reflexió sobre les possibilitats reals d'implementar processos de pobles intel·ligents.

En aquest apartat, en tot cas, el que més interessa és destacar alguns aspectes importants a tindre en compte, com per exemple algunes formes específiques de finançament que serien possibles per a desenvolupaments smart.

Ara per ara podem pensar en les oportunitats que s'obrin vinculades als fons NEXT GENERATION i les seues articulacions concretes com una ferramenta que cal aprofitar. Per aquesta via som conscients que poden arribar diners als municipis, però arribaran probablement més directament a aquells pobles que tinguen projectes mitjanament articulats i que podran preparar-se tècnica-

ment arran d'una idea prèvia de projecte de poble intel·ligent i adaptant-se a la especificitat de cada convocatòria.

Més coneguts, són, per altre costat, les ajudes per als GAL amb els programes LEADER³⁰, que tot i que en la forma que estan pensades poden suposar certs límits, podrien ser aprofitades per a desenvolupaments específics pensats en clau smart-digitalització. Alguns exemples de bones pràctiques en aquesta línia ja han estat mostrats, com el de COWOCAT, els coworking rurals de Catalunya.

Després, el ventall de possibilitats actual sobre formes de finançament pot ser molt divers, tenint sobretot en compte els diferents nivells administratius, així com àrees específiques d'actuació que venen determinades pel procés participatiu i el projecte de poble intel·ligent.

Per exemple, si es pensen processos de transformació digital de la ruralitat que vulguen alfabetitzar digitalment a la ciutadania, com ja s'ha vist, existeixen recursos que poden ajudar en eixa línia formativa. Així buscarem recursos a AVANT o a les diputacions, etc. Però si volem, per exemple, canviar l'enllumenat per d'altre més eficient energèticament, ahí podrem accedir a altres ajudes com

³⁰ Sobre la complexa integració d'una iniciativa i/o procés Smart Village amb les lògiques del LEADER, és molt recomanable la lectura del capítol dels experts Enrique Nieto i Pedro Brosei (2019) sobre quin rol pot jugar el LEADER en els pobles intel·ligents.

per exemple el programa DUS 5000³¹ i aprofitar l'ocasió, com assenyalen des de Zwit Project³² per instal·lar altres dispositius “intel·ligents” propis (això sí que dependria de finançament municipal o d'altres fonts) que ajuden a posteriori en futurs desenvolupaments en clau sociodigital.

Podem pensar, per altre costat i com ja han fet molts municipis, que volem generar un espai digitalitzat (una normalització de la qüestió digital en la quotidianitat municipal que afavorisca posteriors processos i genere sinèrgies) i que, per tant, necessitem formes de connectivitat gratuïtes a l'abast de tothom. Ahí trobaríem recursos com els que s'ofereixen des de WiFi4EU³³ i que es concreten en bons per a les despeses d'instal·lar punts wifi municipals.

Òbviament, allò que ens marque el procés de participació ciutadana en el disseny d'un projecte de poble intel·ligent és el que, de la mà de les opcions en format ajudes, subvencions, programes, projectes, etc., que vagen sorgint (ja que el finançament municipal mai és suficient), orientarà on s'han de buscar eixos fons.

Sense cap ànim de fer un repàs exhaustiu, qüestió que seria certament complexa, a diferents nivells administratius i de governança dins de l'estat, es poden trobar recursos. Sempre cal pensar de forma oberta i estratègica, perquè potser determinats programes o ajudes en una línia poden servir per a potenciar, iniciar o desenvolupar aspectes concrets d'altres. Cal una mirada holística, integradora.

³¹ Ajudes per a inversions en projectes singulars locals d'energia neta en municipis de repte demogràfic (PROGRAMA DUS 5000), en el marc del Programa de Regeneració i Repte Demogràfic del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència:

<https://www.idae.es/ayudas-y-financiacion/programa-dus-5000-ayudas-para-inversiones-proyectos-singulares-locales-de>

³² En la seua intervenció al Congrés Smart Village a la seu de Vilafranca, abans referenciat, ens parlen d'aquesta qüestió des d'un punt de vista tècnic que resulta molt interessant.

³³ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/es/activities/wifi4eu>

Als següents ministeris fonamentalment (encara que també a d'altres) anem a poder trobar opcions de finançament via plans, programes, etc., que cal tenir presents en funció dels objectius del nostre projecte de poble intel·ligent:

- Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico
- Ministerio de Asuntos Económicos y Transformación Digital
- Ministerio de Transportes, Movilidad y Agenda Urbana
- Ministerio de Industria, Comercio y Turismo
- Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación

Per últim, cal també tenir present que, tot i que no de forma majoritària però poden existir opcions de finançament privat per a determinades actuacions en aquesta línia de la digitalització. Els relats europeus sobre aquest punt sempre parlen d'aquesta opció i en algun cas es coneixen exemples concrets, com per exemple el cas de Sabugueiro a Portugal i la Fundació Vodadone (ENRD, 2018, p. 25).

En conclusió, tot i que no hi ha una partida econòmica específica “Smart Village” existeixen fonts públiques diverses que poden ajudar en el finançament, però sempre cal pensar aquestes fonts en clau estratègica, enxarxada i que demanda de temps, coneixement i altres recursos, també els humans.

Si bé aquests fons de finançament s'estan convertint en la porta d'entrada a moltes de les transformacions digitals que venim descrivint, també cal fer una reflexió sobre

el model d'ajudes. El model de subvencions ha generat mecanismes de competitivitat entre municipis i territoris per tal d'obtenir els recursos financers. Després de dècades de polítiques que han generat despoblament i bretxes d'accés als serveis bàsics, resulta difícil, com a mínim, pensar que aquests pobles i comarques estan en situació òptima per fer front a l'elaboració de projectes i acudir a les convocatòries competitives que es preveuen els propers anys. De forma ideal pensem que caldria un desplegament de projectes per al re-equilibri territorial, d'ajuda i discriminació positiva de tants territoris menystinguts en dècades. I això es pot fer, igualment, engegant els mecanismes de participació i creació de pobles intel·ligents. Cal, doncs, una aposta pel re-equilibri i per dotar de ciutadania de primera els pobles. Més que fer competir els pobles entre ells, una aposta de desplegament integral pels territoris pot constituir una fórmula de mirada llarga i acció immediata.

8. UN POBLE SMART, UN INTEL·LIGENT VILLAGE

El context històric de la tercera dècada del segle XXI s'està convertint en una cruïlla on s'acceleren -donats elements globals diversos- les prefiguracions d'un futur que, més que avançar cap a ell, *se'ns ve al damunt* (Aparici, 2021). El solapament de les diverses crisis -climàtica, energètica, de materials- forcen les intel·ligències col·lectives a repensar els modes de vida i el futur. Per als espais rurals, no cal dir-ho, el moment és especialment incert. Les fragilitats acumulades durant dècades i les respostes parcials hauran de sobreposar-se i traçar un pla estratègic que vetlle per l'equilibri territorial. Les transformacions digitals amb el suport de les polítiques de la Unió Europea articulades a través de l'Estat, les Conselleries i Diputacions poden ser un impuls vital per pobles i comarques d'interior de la Comunitat Valenciana. El treball de generació i cultiu d'un context propici per a concretar i desplegar aquesta transformació s'ha de fer, tal com s'impulsa des d'Europa, amb la ciutadania rural. I d'això tracta un Smart Village.

Amb aquesta guia hem volgut exposar les orientacions d'un model emergent. Fugint de receptes tancades, el marc de treball experimentat amb bons fruits aglutina els exemples de pobles intel·ligents amb major grau d'elaboració, d'una banda. I, d'altra banda, les consideracions clau d'una planificació estratègica que ha de permetre superar les incapacitacions de partida. Des d'aquest punt i amb la participació de la ciutadania, el suport i complicitat de les institucions i, de forma elemental, el paper dels/les professionals tècnics/ques, podem pensar en processos transformadors.

La transformació que es ve desgranant serà inclusiva, superadora de les bretxes digitals, sense deixar ningú enrere. Finalment, el poble al qual s'aspira és un espai atractiu per viure i treballar. Haurà de ser especialment atractiu per les i els joves que vulguen establir el seu projecte vital si volem territoris dinàmics i amb perspectives de futur. La lluita contra la bretxa digital té, amb la configuració dels entorns immediats, una ferramenta institucional i col·lectiva que pot transformar els espais per a una sostenibilitat social amb més garanties i cap a un major benestar de la seua ciutadania.

9. BIBLIOGRAFIA

- Aparici, A. (2021). Introducció Jornades de la Nova Ruralitat. Benlloc.
- Aparici, A. i Querol, V. (2020). *El projecte de poble cultural*. Postgrau “Turisme, cultura i territori”. Universitat Jaume I.
- Ginés, X., Querol, V. A., i Ejarque Peñaroya, A. (2022). Estratègies per al desenvolupament local a la ruralitat. Diagnòstic del professional tècnic en desenvolupament local al rural de Castelló. Universitat Jaume I. Servei d'Activitats Socioculturals, Diputació de Castelló.
- ENRD (2018). *Innovación digital y social en los servicios rurales*. https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/enrd_publications/publi-eafrd-brochure-07-es_2018.pdf
- ENRD (2019). *Smart Villages*. Pilot Project. <https://digitevent-images.s3.amazonaws.com/5c0e-6198801d2065233ff996-registrationfiletexteditor-1551115459927-smart-villages-briefing-note.pdf>
- Cardullo, P. (2020). *Citizens in the 'Smart City'*. Routledge.

- Helsper, E. (2021). *The Digital Disconnect*. Sage Publishing Limited.
- Nieto, E. and Brosei, P. (2019), "The Role of LEADER in Smart Villages: An Opportunity to Reconnect with Rural Communities", Visvizi, A., Lytras, M.D. and Mudri, G. (Ed.) *Smart Villages in the EU and Beyond (Emerald Studies in Politics and Technology)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 63-81. <https://doi.org/10.1108/978-1-78769-845-120191006>
- Querol, V. i Sanfèlix, J. (2022). *La transformació digital vulnerable. Un apropament conceptual a les Smart Villages: teoria i desenvolupament a diferents àmbits territorials*. Càtedra de Bretxa Digital i Territori. Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital.

